

**FİZİKİ TƏRBİYƏNİN,
İDMAN TƏLİMİNİN NƏZƏRİYYƏSİ VƏ METODİKASI
ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ,
СПОРТИВНОЙ ПОДГОТОВКИ
THEORY AND METHODOLOGY OF PHYSICAL EDUCATION,
SPORTS TRAINING**

UOT 372.861.3

Hasan Arif oğlu İbrahimli

*fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası
<https://orcid.org/0009-0004-6867-1131>*

TƏLİMƏ MƏSULİYYƏTLİ MÜNASİBƏT TƏRBİYƏSİNİN MƏNİYYƏTİ

Гасан Ариф оглы Ибрагимли

*докторант по программе доктора философии
Азербайджанская Государственная Академия Физического Воспитания и Спорта*

СУТЬ ВОСПИТАНИЯ ОТВЕТСТВЕННОГО ОТНОШЕНИЯ К ОБУЧЕНИЮ

Hasan Arif Ibrahimli

*doctorial student in the program of doctor of philosophy
Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sports*

**THE ESSENCE OF UPBRINGING OF A RESPONSIBLE ATTITUDE
TO LEARNING**

Xülasə. Təlimin səmərəliliyinə nail olmaq üçün, ilk növbədə, şagirdlərdə təlimə maraq oyadılmalıdır. İkincisi, eyni zamanda, təlimə məsuliyyətli münasibət formalaşdırmaq lazımdır. Məsuliyyət hissində malik olan şəxs təlimdə uğurlar qazanır. Məqalədə şagirdlərdə təlimə məsuliyyətli münasibətin formalaşdırılması barədə danışılır. “Münasibət”, “məsuliyyət” və “təlimə məsuliyyətli münasibət” anlayışlarına tərif verilir.

Açar sözlər: *təlim, münasibət, məsuliyyət, təlimə məsuliyyətli münasibət, şagirdlər*

Резюме. Для достижения эффективности обучения, в первую очередь, ученики должны быть заинтересованы в обучении. Во-вторых, при этом необходимо формировать ответственное отношение к обучению. Преуспевает в обучении лишь человек, обладающий чувством ответственности. В статье говорится о формировании у учащихся ответственного отношения к учебе. Определены понятия «отношение», «ответственность» и «ответственное отношение к обучению».

Ключевые слова: *обучение, отношение, ответственность, ответственное отношение к обучению, учащиеся*

Summary. To achieve effective learning, first of all, students must be interested in learning. Secondly, it is necessary to form a responsible attitude to learning. A person who has a sense of responsibility succeeds in learning. The article talks about the formation of students' responsible attitude to learning. The concepts of "attitude", "responsibility" and "responsible attitude to learning" are defined.

Key words: *learning, attitude, responsibility, responsible attitude to learning, students*

“Münasibət”, “məsuliyyət” və “təlimə məsuliyyətli münasibət” nədir və bu mürəkkəb anlayışlar necə formalaşır? Bu kimi suallara cavab vermək üçün əvvəlcə öyrənmə (təlim) prosesinin fəal idrak prosesi olduğunu aydınlaşdırmaq vacibdir. Təlim prosesi də elə belə asanlıqla rəvan şəkildə getmir. Öyrənmə prosesində tələbələr biliklərə yiyələnir, onlarda bacarıq və vərdislər formalaşır. Burada tələbənin fəallığı, müstəqilliyi, çalışqanlığı və şüurluluğu zəruridir. Bu prosesin əsasını isə idrak prosesi təşkil edir. İdrak prosesi isə insan beyninin real gerçəkliyi inikas etdirmə qabiliyyətidir. Başqa sözlə, təlim prosesi idrak prosesinin qanunauyğunluqlarına və qanunlarına istinad edir, müəllim və tələbənin qarşılıqlı fəaliyyətinin məqsədyönlü fəaliyyəti kimi özünü göstərir ki, bu zaman təhsil, tərbiyə və inkişaf həyata keçir.

İnsan yarandığı gündən yaşamaq uğrunda mübarizədə digər canlılardan fərqli olaraq, yalnız ətraf mühitə uyğunlaşmaqla kifayətlənməyib, həm də ətraf aləmi anlamağa, təbiətdə baş verən hadisələrin mahiyyətini bilməyə, təbiəti özünə ram etməyə çalışmışdır. Xarici aləmi, onun intəhasız hadisələrinin başvermə səbəb və nəticələrini öyrənməyə can atan insan min illər ərzində təbiətin kortəbii qüvvələrinə qarşı mübarizə aparmış və həyat şəraitini yaxşılaşdırmağa səy göstərmişdir. Başqa sözlə, təbiətin dərk edilməsi insanın ən mühüm həyatı tələbatı, mövcud olub yaşamaq və nəsil artırmaq vasitəsinə çevrilmişdir. İnsanın təbiəti, daha sonralar isə ictimai prosesləri dərk etməsi üzvi şəkildə onun praktik əmək fəaliyyəti ilə birləşmiş, nəticədə ictimai təcrübə idrak prosesinin ən mühüm stimulu və meyarı olmuşdur. Bu praktika prosesində insanlar müşahidələrini ümumiləşdirməklə yanaşı, həm onları dərinləşdirmiş və təkmilləşdirmiş, eyni zamanda, formalaşmış təcrübəni mühafizə edib saxlamışlar. Onlar yalnız baş verən hadisələr haqqında öz təsəvvürlərini zənginləşdirməklə kifayətlənməmiş, tədrisən hadisələrin mahiyyətinə, səbəblərinə və nəticələrinə də bələd olmuşlar. Beləliklə, nəzəri biliklər yaranmış və elm formalaşmışdır.

Çox uzun bir keşməkeşli yol keçən insanlar idrak prosesinin komponentlərini (canlı müşahidə, mücərrəd təfəkkür, eksperiment-təcrübə) müəyyənləşdirmişlər. Alman filosofu Hegelin qənaətlərinə əsasən, elmdə idrak prosesinin fə-

səfi mahiyyəti aşağıdakı şəkildə ifadə olunmuşdur: canlı seyrdən mücərrəd təfəkkürə, oradan da praktikaya, həqiqəti, obyektiv gerçəkliyi dərk etməyin dialektik yolu belədir.

Deməli, öyrənmə prosesində idrak nəzəriyyəsi böyük əhəmiyyət daşıyır. Öyrənmə prosesində də duyğular, qavrayış, təsəvvür, təfəkkür və praktika mühüm rol oynayır.

Akad. M.M. Mehdizadə “Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları” adlı monoqrafiyasında yazırdı: “...mənim səmərəli prosesi həm canlı müşahidədən, ... həm də geniş ölçüdə müəllimin canlı sözündən başlanır, həm empirik materialın öyrənilməsindən, empirik təfəkkürdən, həm də rəşional təfəkkürə istinad etməklə başlanır. Unuda bilmərik ki, bu rəşional təfəkkürə istinadən alınan biliklərin də kökü canlı müşahidədir” [1, s. 50] .

Ümumtəhsil məktəbi şagirdləri öyrənmə (təlim) prosesində bəşəriyyətə məlum olan bilikləri özləri üçün “kəşf” edirlər. Öyrənmə prosesi idrakın xüsusi tərkib hissəsidir və müəllimin rəhbərliyi altında həyata keçirilir. Məktəblilərin tələbatları, həyata baxışları, düşüncələri, sualları, xoşbəxtlik, xoş güzəran barədə təsəvvürləri, həyat haqqındakı mühakimələri, təlimə məsuliyyətli münasibəti və s. öyrənmə prosesində səmərəli şəkildə formalaşır.

A.Ü. Məmmədov öyrənmənin mahiyyətindən danışarkən aşağıdakı məsələləri diqqət mərkəzinə gətirir: “İnsanların öyrənmə prosesində fiziki (bədənin müxtəlif hərəkətləri və vəziyyətləri) və psixi (təfəkkür, hafizə və s.) amillər mühüm rol oynayır. Öyrənmə insanın xarici (fiziki) və daxili (psixi) aləmində baş verən məqsədəuyğun dəyişməsinin nəticəsidir. Lakin insanın (bizim tədqiqatda şagirdin – H.İ.) hər cür hərəkəti öyrənmə ilə nəticələnir... Yorğunluq, aclıq, ağrı, susuzluq bəzi təsadüfi hərəkətlərdə öyrənmənin nəticəsi hesab edilə bilməz. Öyrənmə səciyyəsi daşması üçün məqsədəuyğun fəaliyyətin orqanizmin anadangəlmə xüsusiyyətləri ilə deyil, həyatda qazanılmış xüsusiyyətləri ilə, gələcək fəaliyyəti ilə əlaqədar olması zəruridir” [2, s.40-41].

Öyrənmə prosesi təlimə məsuliyyətli münasibətlə sıx surətdə bağlıdır. Məhz belə məsuliyyətli münasibət olduqda öyrənmə müvəffəqiyyətlə nəticələnir.

Professor Ə.Ə. Ağayev öyrənmə və öyrənməyə münasibətini bildirərkən göstərir: “Təlim – öyrənmə və öyrətmə bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmə və yiyələndirmədən ibarət min illər boyu mövcud olan tarixi-dialektik prosesdir” [3, s.50].

Məsuliyyət, münasibət və s. kimi anlayışlar, həm də təlim prosesində təşəkkül tapır. Deməli, bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnməkdə təlim prosesinin rolu böyükdür.

Şagirdlərin hər biri öz hərəkət və davranışına, tapşırılan işə müvafiq münasibət bildirir, onu müəyyən baxımdan qiymətləndirir. Tapşırılan işi məsuliyyətlə yerinə yetirmişsə, bundan xoşlanır, razı qalır. Şagirdin mənəvi zənginliyi onun həqiqi münasibətlərinin xarakterindən xeyli dərəcədə asılıdır.

Məsuliyyət anlayışının mahiyyətini iki əsas əlamətlə aydınlaşdırmaq olar: birinci, məktəbli nəyə məsul olur? Buraya şagirdin öz üzərinə götürdüyü təlim işi, hərəkət və davranış üçün məsuliyyət daşması daxildir. Tapşırılan iş üçün məsuliyyət hissi məktəblinin nə etdiyini, nə üçün başqa şəkildə deyil, məhz belə etdiyinin mənasını yaxşı başa düşməlidir. İkincisi, məsuliyyət tələbənin valideyni, müəllimləri, xalqı və Vətəni qarşısında öz işinə görə cavabdeh olması tələbatını yaradır.

Həmişə olduğu kimi, hazırda da cəmiyyətin hər bir şəxsə, o cümlədən şagirdlərdən məsuliyyət tələb olunur. Müasir mərhələdə dövlətimiz həyatımızın bütün sahələrində islahatların aparılması, dünyanın qabaqcıl ölkələrinin səviyyəsinə yüksəlmək kimi mühüm vəzifələr irəli sürmüşdür. Bu vəzifələrin öhdəsindən yalnız yerinə yetirməli olduğumuz işə məsuliyyətlə yanaşmaqla gəlmək mümkündür. Cəmiyyətimizdə, yaşından asılı olmayaraq, hər bir şəxsə məsuliyyət hissi tərbiyə olunmalı və hər bir insan da özünə bu keyfiyyəti aşılamalıdır. Hazırda hər bir Azərbaycan vətəndaşının fəaliyyəti sosial əhəmiyyətli olur. Əksinə, bu və ya digər şəxsin ölkəmizdə gedən dinc quruculuq işlərindən, yenidənqurma, təkmilləşdirmə proseslərindən kənardaqalması, bu istiqamətdə fəal və şüurlu iştirak etməməsi cəmiyyət üçün iqtisadi və sosial itkidir. Odur ki, inkişafımızın başlıca vəzifələrindən biri cəmiyyət qarşısında öz məsuliyyətini anlayan fəal şəxsiyyətlər formalaşdırmaqdan ibarətdir. Bizim hər birimizdə sosial məsuliyyət

şüurunun və hisslərinin tərbiyəsi günün aktual problemi olmalıdır.

Şəxsiyyət və cəmiyyət arasında əlaqə yaradan həlqə rolunu kollektiv oynayır. Deməli, kollektiv şəxsə görə məsuliyyət daşmalıdır. Eyni zamanda, şəxsiyyət (tələbə) kollektiv qarşısında məsuliyyətini dərk etməlidir.

“Məsuliyyət” sözü dilimizdə, mövcud peşəkarlıq, psixoloji, elmi-kütləvi, etik və hüquqi, iqtisadi, tarixi, politoloji və s. ədəbiyyatda ən işlək anlayışlardandır. “Məsuliyyət” termini son dərəcə müxtəlif mənalarda işlənir. “Gələcək qarşısında məsuliyyət”, “Mənəvi (əxlaqi) məsuliyyət”, “valideynin məsuliyyəti”, “ailənin məsuliyyəti”, “Şagirdin (tələbənin, uşağın) məsuliyyəti”, “təbiət məsuliyyətli münasibət tələb edir” və s kimi ifadələrə tez-tez rast gəlirik.

Bu anlayış heç də yalnız çox müxtəlif mənənliliyi ilə deyil, həm də müstəsna dərəcədə aktual olduğu üçün diqqəti cəlb edir.

Belə bir təbii sual meydana çıxır: məsuliyyət anlayışı nə üçün bu qədər diqqət mərkəzindədir?

Professor A.N. Abbasov yazır: “Məsuliyyət bir tərəfdən əxlaqi anlayış, digər tərəfdən həm etik, həm də hüquqi kateqoriyadır... Məsuliyyət insanın cəmiyyətə mənəvi borcunu və hüquqi normaların həyata keçirilməsi ilə səciyyələnən, xüsusi sosial və əxlaqi-hüquqi münasibətlərini əks etdirir. Əgər insanın ictimai borcu mənəvi tələbləri dərk etmək, konkret hadisəyə tətbiq etmək və bu tələbləri praktik şəkildə həyata keçirməkdən ibarətdirsə, bu vəzifənin hansı halda yerinə yetiriləcəyinə və onun yerinə yetirilməsində insanın hansı dərəcədə günahkar olmasına aid məsələ artıq şəxsi məsuliyyət haqqında məsələdir” [4, s.124]

“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə “məsuliyyət” sözü “məsuliyyət – məsul olma, cavabdehlik” [5, c. 3, s. 353], “məsuliyyət daşımaq” ifadəsinə “cavabdeh olmaq // öz hərəkətindən, işindən doğa biləcək hər hansı bir pis nəticəni nəzərə alıb ona cavabdeh olmaq, məsul olma” [5, c.3, s.354] kimi aydınlıq gətirilir. “... Lüğət”də, eyni zamanda, “məsuliyyətsiz” və “məsuliyyətsizlik” sözlərinin mahiyyəti də açılır. Diqqət edək: “məsuliyyətsiz – məsuliyyət hiss etməyən, öz hərəkətlərinə fikir verməyən, cavabdehlik bilməyən” [5, c.3, s.354]; “məsuliyyətsizlik – məsuliyyətin olmadığı hal” [5, c.3, s.354].

Münasibət nədir? Münasibət ümumi şəkildə obyektlərin və onların xassələrinin qarşılıqlı vəziyyətlərini göstərir.

Münasibət ümumi və xüsusi olub insanların bir-birinə olan yanaşmalarını, ünsiyyətin necəliyini əks etdirir. Fəlsəfi kateqoriya kimi münasibətlər şəxsiyyətin ətraf mühitlə əlaqəsinin dialektikasını ifadə edir (subyektin obyektə münasibəti). Etikanın kateqoriyası kimi münasibətlər adamlar arasında əxlaqi əlaqələr halında xeyir, şər, ədalətlik mövqeyindən əxlaqi qiymətlər halında özünü göstərir. Psixoloji kateqoriya kimi münasibətlər şəxsiyyətin ən ümumi mövqeyi kimi izah olunur. “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə “münasibət” anlayışının mahiyyəti aydınlaşdırılır. Oxuyuruq: “Münasibət – əlaqə, yaxınlıq, rabitə, münasibət – iki şey arasındakı nisbət, uyğunluq, müvafıqlıq” [5, c.3, s.422].

Şagirdlərdə təlimə məsuliyyətli münasibət yaratmaq üçün, ilk növbədə, bu problemin mahiyyətini, məzmununu və quruluşunu bilmək lazımdır. Apardığımız tədqiqatdan, müşahidə və sorğulardan görünür ki, təlimə məsuliyyətli münasibətin tərbiyəsi üzrə işin mahiyyətini aydın təsəvvür etməmək çox vaxt bu istiqamətdə səmərəli fəaliyyət göstərməyə maneçilik törədir.

Mövcud ədəbiyyatla tanışlıqdan görünür ki, “məsuliyyət” problemi daha çox filosofların tədqiqat obyektinə olmuşdur. Homerdən başlayaraq müasir filosofların əksəriyyəti də daxil olmaqla alimlər məsuliyyət anlayışına diqqət yetirmişlər. Hələ qədim Yunanıstanda, o cümlədən Platonun əsərlərində insanın hansı dərəcədə şüurlu olması və könüllü olaraq öz hərəkətlərinin yaradıcısı olması, beləliklə, onlara görə hansı dərəcədə məsuliyyət daşması kimi mühüm məsələ əhatə olunmuşdur. Platona görə, insan azad seçim imkanına malikdir və eyni zamanda, öz hərəkətlərinə görə məsuldur.

Alimlər həm daxili, həm də zahirə məsuliyyət üzərində dayanırlar. Belə ki, A.Q. Spirkin daxili məsuliyyəti “şəxsiyyətin öz davranışına, düşüncələrinə görə məsuliyyət, yəni özünə nəzarət, özünüqiyətləndirmə, özünüidarə” [6, s.295] kimi nəzərdən keçirir.

Mənfi oxşarlıq (eyniyyət) şəraitində daxili məsuliyyət (mühafizəkar) mürtəcə formada çıxış edir. (dishormoniya, təzyiqlik, zorakılıq) özünü göstərir. Xarici məsuliyyətlə yanaşı daxili məsuliyyət, yəni özünə yönəlmiş məsuliyyət də möv-

cuddur. Müsbət məsuliyyət özünü ifadə deməkdir: daimi təhsil, özünütərbiyə, özünütəkmilləşdirmə. Mənfi daxili məsuliyyət özünü dağıdıcı formada çıxış edir: simasızlaşma, məsuliyyətsizlik, xoşagəlməz (qüsurlu) hərəkətlərə meyli, narkomaniya, intihar” [7, s.16-103].

Pedaqoji ədəbiyyatda məsuliyyətin bu cəhəti şəxsiyyətin istiqaməti ilə, iradə problemi ilə bağlı işlənilib hazırlanır. İradə məsuliyyətli davranışın əsasını təşkil edən istiqamət fikri əməliyyatın, təsəvvürə gətirilən vəziyyətin və əsas tələbatlara, maraqlara aid düşüncələrin yaradılması nəticəsində meydana gəlir. Bu zaman məqsəd insanın fəallığının nəticəsi olur və odur ki, iradə məsuliyyətli davranış həmişə özünüfəallıq və özünəməsuliyyət kimi çıxış edir və yaşanır. Məqsəd özü isə bu halda “fəallığa və məsuliyyətə hazır olmağın” [8, s.192] göstəricisi kimi özünü göstərir.

K. Muzdabayev məsuliyyətin təkamülünə diqqət yetirərək, nəzarətin daxili mexanizminin meydana gəlməsini bu prosesin mərkəzi qayəsi hesab edir. Şəxsiyyət öz inkişafında sadəcə icraçıdan fəal subyektə doğru səmərəli almalıdır. “Bunun nəticəsi odur ki, subyektin qarşısında hesabat verməli olduğu instansiyaları xarici səviyyədən daxili səviyyəyə keçirməkdən ibarətdir. Əvvəllər belə instansiya rolunda yalnız cəmiyyət, müxtəlif təsisatlar çıxış edirdi. Hazırda insan fəaliyyətinin fəal subyektinə olub, ilk növbədə öz hərəkətinə görə özü qarşısında cavab verir” [9, s.15]. Əlbəttə, daxili məsuliyyətin formalaşdırılması sosial məsuliyyətlə sıx surətdə bağlıdır. Çünki şəxsiyyət sosial fəaliyyətdə müəyyən nəticələrə nail olaraq, öz imkanlarını səfərbərliyə alır. Əgər bu fəaliyyətin istiqaməti sosial inkişafın obyektiv tələbləri ilə üst-üstə düşsə, təbii ki, şəxsiyyətin öz daxili imkanlarını nə qədər fəal və həqiqi şəkildə səfərbərliyə almağından asılı olaraq onun məsuliyyəti bir o qədər yüksək olur.

Fərdin məsuliyyətinin dərk edilməsi cəmiyyətin, müvafiq kollektivin, yaxud yaranmış vəziyyətin ona verdiyi xarici tələblər kimi formalaşır. Lakin onlar fərd tərəfindən qəbul edilərək onun məsuliyyətli davranışının və fəaliyyətinin motivasiyasının daxili əsasən çevrilməlidir. İnsan müxtəlif sosial rolları bu və ya digər məsuliyyət dərəcəsi ilə yerinə yetirə bilər. Belə ki, əmək fəaliyyəti prosesində o hər hansı işi görə bilər, lakin bu iş ondan öz yaradıcı imkanlarını səfərbərliyə almağı tələb etməyə bilər. İşin

nəticələri onlara rəhbərlik, kollektiv tərəfindən irəli sürülmüş tələblərə cavab verəcək, lakin insanın özü bilir ki, onun imkanlarının həyata keçirilməsi səviyyəsi aşağı idi. Bu zaman şəxsiyyət onun üçün heç də məcburi olmayan fəaliyyət nümunəsi göstərə bilər və buna görə heç kim onu mühakimə etməyəcək, lakin daxili məsuliyyət onu bu işi necə gəldi görməyə qoymur.

Daxili məsuliyyət özünü təkmilləşdirmə ilə də sıx surətdə bağlıdır.

Təlimə məsuliyyətli münasibət tərbiyəsinin mahiyyətinə aydınlıq gətirərkən psixoloq və pedaqoqların insanın psixi fəaliyyətinin xarici aləmlə şərtlənməsi müddəasına əsaslanmaq vacibdir.

Münasibət psixoloji fəaliyyətin bir üsürü olduğu üçün elə hesab etmək olar ki, ümumiyyətlə, sanki münasibət mövcud deyildir. Münasibət yalnız obyektə əlaqə nəticəsində yaranır. Buna görə də təlimə məsuliyyətli münasibət tərbiyəsinin mahiyyətini öyrənmə prosesi təsəvvürləri əsasında müəyyənləşdirmək mümkündür. Hər bir fəaliyyətdə olduğu kimi, öyrənmə də məqsəd və məzmunla səciyyələnir, mənəvi-iradi qüvvələrin gərginliyini tələb edir. Həmin fəaliyyətdə iştirak edən tələbələr arasındakı münasibətlərə uyğun gələn təhlil və qiymətin nəticələrini tələb edir. Təlimə münasibət bütövlükdə həmin fəaliyyətin müxtəlif istiqamətlərinə münasibətin vahid və qarşılıqlı əlaqəsində əks olunur. Lakin təlimə məsuliyyətli münasibətin mahiyyətini müəyyənləşdirməkdə bu da kifayət etmir. Çünki hər hansı münasibət insan münasibətidir. İşin əsas mahiyyəti şəxsiyyətin (tələbənin) mövqeyi, onun fəaliyyətinin istiqaməti, nəyə və necə xidmət göstərməsiylə müəyyən olunur. Odur ki, tələbənin təlimə münasibəti onun öyrənmənin ictimai və şəxsi motivlərini nə dərəcədə dərk etməsindən asılı olaraq məsuliyyətli və məsuliyyətsiz olur.

Ədəbiyyat:

1. Mehdiyev, M.M. Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları / M.M. Mehdiyev. – Bakı: Maarif, -1982. – 384 s.
2. Məmmədov, A.Ü. Təlimin psixoloji əsasları / A.Ü. Məmmədov. – Bakı: Maarif, 1993. – 296 s.
3. Ağayev, Ə.Ə. Təlim prosesi: ənənə və müasirlik / Ə.Ə. Ağayev – Bakı: Adiloğlu, 2006. – 138 s.
4. Abbasov, A.N. Milli əxlaq və ailə etikası: orta ixtisas məktəbləri üçün dərslik / A.N. Abbasov. – Bakı: Mütərcim, 2008. – 296 s.
5. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti” Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti [4 cildə] – Bakı: Şərq-Qərb, c. 3. - 2006. – 672 s.
6. Спиркин, А.Г. Сознание и самосознание. / А.Г. Спиркин. - М.осква, -2002. – 368 с.

Tələbələrin təhsilə, təlimə məsuliyyətsiz münasibətini bir sıra səbəblərlə (xəstəliklə, oxumaq və öyrənmək qabiliyyətinin məhdud olması ilə, stress vəziyyətlə, ailədə normal şəraitin olmaması ilə, tələbənin öz gücünə inamsızlığı ilə, maddi çətinliklə, hər hansı bir xoşagəlməz iş uyması ilə və s.) aydınlaşdırmaq mümkündür. Bu kimi səbəblər üzündən tələbələrdə idrak fəaliyyətinə tələbat, həvəs, maraq formalaşır.

Təlimə məsuliyyətli münasibət tələbənin dünyagörüşü, mənəvi inamı, ideya istiqaməti sayəsində təşəkkül tapır. Məhz belə bir zəmində təlimə məsuliyyətli münasibət ideya istiqaməti, mənəvi məzmun kəsb edir, tələbənin öyrənmə fəaliyyətinin fəal tənzimləyicisinə çevrilir. Təlimə məsuliyyətli münasibət tərbiyəsinin başlıca funksiyaları idraki, tərbiyəvi təsirlərdir. Buna görə də təlimə məsuliyyətli münasibət tərbiyəsi üzrə işdə, ilk növbədə, tələbələrin idrak maraqlarını inkişaf etdirmək lazımdır. İdrak marağı olmadan tələbələrdə təlimə, öyrənməyə həvəs yaratmaq çətindir. İdrak marağı təlimə məsuliyyətli münasibətin psixoloji-pedaqoji mühərriki-dir, idrak fəaliyyətini gücləndirən qüdrətli vasitədir. İdrak marağı müəllimə təlim prosesini cəlbədicə etməyə imkan verir, tələbələrə fəallaşdırmağa şərait yaradır, onları yeni-yeni biliklərə yiyələnməyə, daha faydalı işlər görməyə ruhlandırır.

Problemin aktuallığı. Təlimə məsuliyyətli münasibətin yaradılması həmişə aktuallıq daşıyır. Bu mövzuda tədqiqatın aparılması özü də aktuallıq daşıyır.

Problemin elmi yeniliyi. Təlimə məsuliyyətli münasibətin formalaşdırılması üzrə işin mahiyyətinə aydınlıq gətirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

7. Энгельгардт, В.П. Век науки и ответственности ученого // вопросы философии, 1984, № 1. –с. 96-103.
8. Прангишвили, А.С. Исследования по психологии установки / А.С. Прангишвили. – Тбилиси, 1967. – 123 с.
9. Муздыбаев, К. Психология ответственности / К. Муздыбаев. – Л., 1983. – с. 8-23

E-mail: hasan.ibrahimli@sport.edu.az
Rəyçilər: *ped.elm.dok., prof. A.N. Abbasov,*
ped..ü.fəls.dok. L.A. Məmmədli
Redaksiyaya daxil olub: 25.04.2023